

تدوین ساختار سازمان کار مدیریت جامع حوزه آبخیز (مورد مطالعه: حوضه آبخیز چهل چای)

علی اکبر نوروزی^{1*}، مرتضی میری²

1 و 2- نویسنده مسوول: دانشیار پژوهشی، دانشیار، عضو هیئت علمی پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری سازمان تحقیقات آموزش و

ترویج کشاورزی، تهران، ایران

2- دانش آموخته دکترای اقلیم شناسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

چکیده

روند رو به افزایش تقاضا برای منابع، محدودیت منابع، بروز اثرات ناشی از پدیده‌های نوظهور از جمله تغییر اقلیم، بروز ریزگردها و غیره وجود یک مدیریت جامع و منسجم در حوزه‌های آبخیز را ضرورت بخشیده است. یکی از راه‌های دست یابی به مدیریت جامع و منسجم ایجاد یک سازمان کار با اهداف و برنامه مشخص است. از اینرو پژوهش حاضر که بخشی از یک پروژه ملی و کلان در راستای تدوین سازمان کار مناسب برای مدیریت جامع حوزه‌های آبخیز می باشد بصورت پایلوت و نمونه برای حوزه آبخیز چهل چای از حوضه رودخانه گرگانرود تدوین شده است. براساس بررسی‌های انجام شده و تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌های حاصل از نظرات متخصصان و خبرگان، سازمان کار مناسب مدیریت حوزه‌های آبخیز در چهار سطح ملی، استان، شهرستان و بخش - دهستان پیشنهاد و ابعاد و الزامات آن تدوین شد. ریاست این شورا در سطح ملی به عهده ریاست محترم جمهور است. با توجه به سازمان کار مدیریت حوزه‌های آبخیز اشاره شده، سازمان کار حوضه چهل چای در رده شهرستان قرار می‌گیرد. از اینرو فرماندار شهرستان مینودشت بعنوان رئیس این حوضه و نماینده یا رئیس ادارات و سازمان‌های دولتی و خصوصی مرتبط، بعنوان اعضای سازمان کار این حوضه می‌باشند. همچنین با توجه به اینکه این حوضه در بخش‌های مینودشت و کوهسارات واقع شده است، در سطح بخش_دهستان، بخشدار مینودشت بعنوان مدیر زیرحوضه‌های CH2 و CH3 و بخشدار کوهسارات بعنوان مدیر زیر حوضه CH1 پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: مدیریت، سازمان کار، سطح ملی، چهل چای.

1- مقدمه

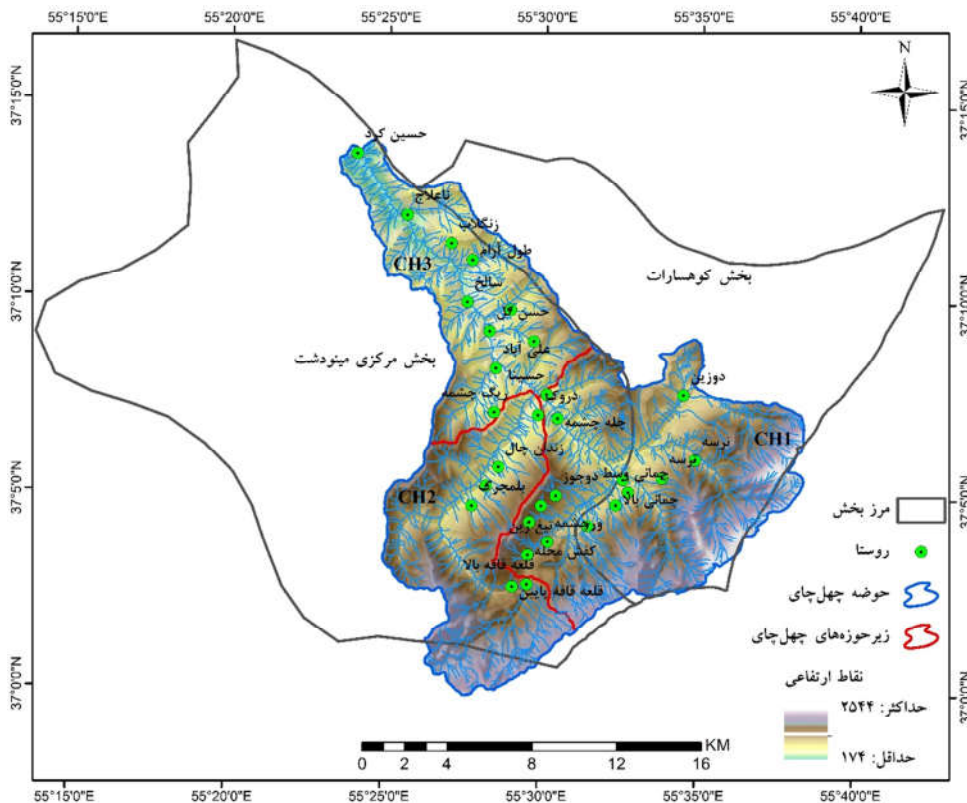
در سراسر دنیا و به ویژه کشورهای در حال توسعه، رشد جمعیت و لزوم تأمین نیازهای زیستی انسان منجر به استفاده غیر اصولی از منابع سرزمین شده است. فرسایش خاک تشدید شونده، کاهش حاصلخیزی اراضی، کاهش کیفیت آب، کاهش تنوع زیستی، افزایش حجم و فراوانی وقوع سیل ها، کاهش منابع آب زیرزمینی و تغییر سامان اقتصادی و اجتماعی برخی از پیامدهای منفی استفاده غیر اصولی از منابع سرزمین هستند (سعدالدین و همکاران 1396). کشور ایران نیز از جمله کشورهایی است که در سطح گسترده ای با مشکلات نام برده مواجه است. کمبود آب در بخش قابل توجهی از گستره ایران زمین و بدنبال آن ایجاد سدهای فراوان برای جبران کمبود آب مورد نیاز که همراه با مشکلات زیادی می باشد، راندمان پایین آب در بخش کشاورزی، نرخ بالای فرسایش خاک، رتبه پایین پایداری زیست محیطی ایران، تعداد قابل توجه وقایع سیل و خسارت های آن از جمله مواردی است که سطح قابل توجهی از کشور ایران به دلایل مختلف با آن مواجه هستند. این موارد حاکی از این است که با وجود همه تلاش ها و برنامه ها، سیاست های جاری نتوانسته است شرایط مناسبی را در مدیریت بهینه منابع آب و خاک فراهم آورد و ضرورت دارد تا با فکر و اندیشه نو مسیر جدید مناسب دیگری را انتخاب نمود. تجربیات جهانی نشان می دهد که این مسیر، انتخاب رویکرد مدیریت جامع در مدیریت منابع حوضه های آبخیز می باشد (طرح مدیریت جامع حوضه های آبخیز 1387). مدیریت حوضه آبخیز، از تمرکز بر مدیریت منابع آب و چرخه هیدرولوژیکی به رویکرد یکپارچه فعلی مدیریت عناصر بیولوژیکی، فیزیکی و اجتماعی در یک چشم اندازی از مرزهای حوضه آبخیز تکامل یافته است (Ffolliott et al. 2002). برای توسعه و پیاده سازی یک استراتژی موفق مدیریت جامع حوضه آبخیز تحت شرایط مختلف، باید بر اساس دانشی صحیح، اهداف به روشنی مشخص شوند که به نوبه خود مستلزم بررسی تمام عناصر موجود در حوضه آبخیز و نحوه تغییرات زمانی آنها و همچنین در نظر گرفتن نیازها و عقاید ذینفعان و جوامع محلی است.

دست یابی به این هدف علاوه بر اینکه نیازمند بهره برداری از علوم و فنون به روز و تجربیات ملی و بین المللی می باشد، نیازمند یک سازمان کار با اهداف و برنامه مشخص نیز هست تا با آگاهی و بهره گیری از علوم و فناوری به روز، جدید و یا بومی شده بر این مشکلات فائق آید. وجود یک سازمان کار برای حوضه های آبخیز بمنظور تجمیع و تلفیق برنامه های قبلی، جلوگیری از دوباره کاری و موازی کاری ها، تخصصی نگری و نظایر آن، تشویق و نهادینه سازی کار گروهی در گستره سازمان ضروری است، تا ضمن رفع نقاط ضعف، حذف همپوشانی ها، پر کردن خلاءها و لحاظ کردن مسائل و مشکلات جدید، با رویکرد آینده پژوهی، مسیر مدیریت منابع آب و خاک در قالب واحد کاری حوضه آبخیز در آینده را ریل گذاری نماید. از این رو مقاله حاضر که بخشی از طرح کلان ملی مدیریت جامع حوضه های آبخیز است، با یک رویکرد همه جانبه، تهیه و تدوین سازمان کار مدیریت جامع حوضه های آبخیز را با استفاده از مبانی نظری برنامه های راهبردی سازمان و اهداف مورد نظر، اسناد بالادستی و تکالیف قانونی وزارت متبوع و نیز استفاده از تجربیات صاحب نظران، خبرگان، ذی ربطان مدنظر قرار داده است.

2- داده ها و روش کار

حوضه آبخیز چهل چای یکی از حوضه های کوهستانی کشور با وسعت حدود 25680 هکتار در موقعیت جغرافیایی 30°، 22°، 55' الی 30°، 37'، 55' طول شرقی و 36°، 57'، 30' الی 15°، 37' عرض شمالی واقع شده است. این حوضه از شمال به شهر مینودشت، از غرب به ارتفاعات محمد زمان خان و دشت حلقه، از شرق به حوزه آبخیز رودخانه چهل چای و از جنوب به حوزه آبخیز تیل آباد محدود می گردد. این حوضه از لحاظ تقسیمات سیاسی در جنوب شهرستان مینودشت استان گلستان قرار گرفته و در حوضه رودخانه گرگانرود بوده که با نام حوزه آبخیز 92 مینودشت می باشد. این حوضه به سه واحد هیدرولوژیکی با واحدهای فیزیوگرافی شامل زیرحوضه CH1، CH2 و CH3 تقسیم شده است که مساحت هر یک از زیرحوضه ها به ترتیب

11882/18، 7125/57 و 6675/37 هکتار می‌باشد. حداقل ارتفاع حوزه 190 متر و حداکثر ارتفاع حوزه 2550 متر می‌باشد و همچنین طول کل آبراهه‌ها 675/5 کیلومتر می‌باشد.

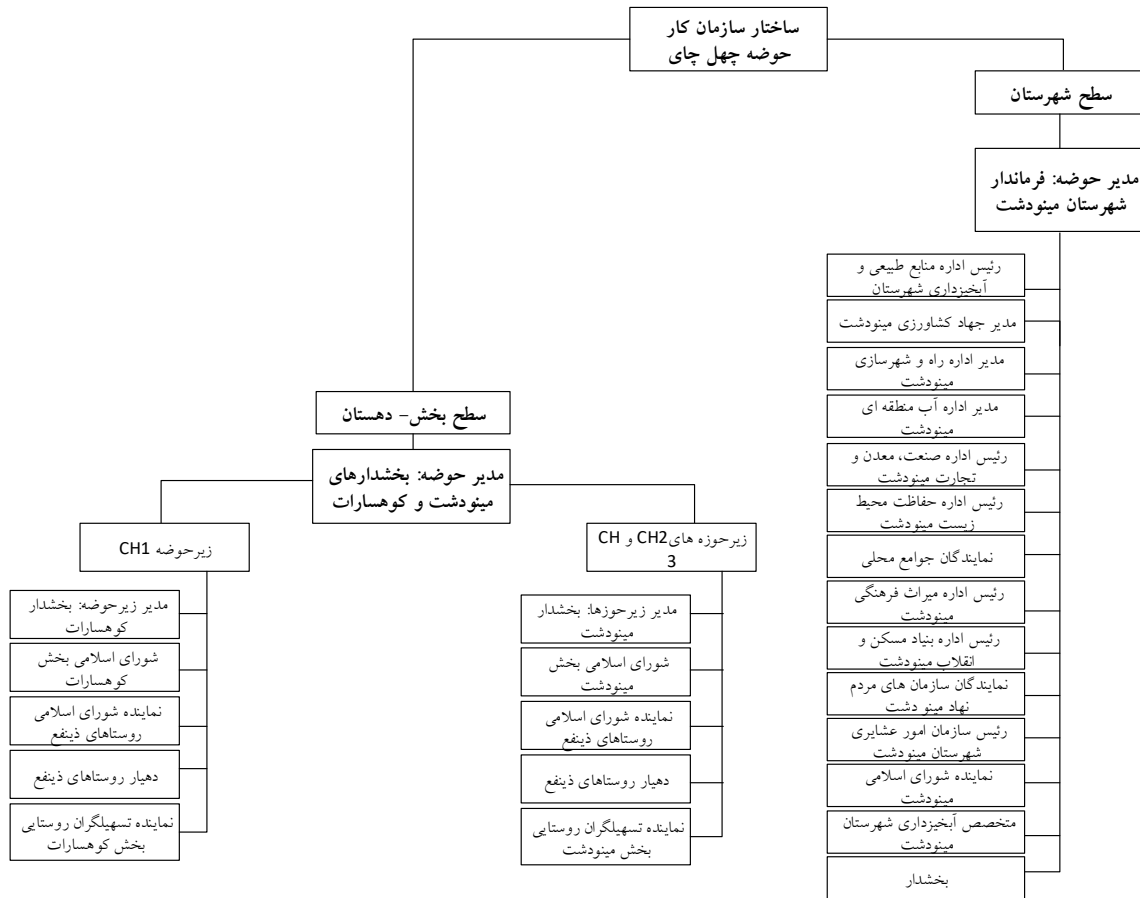

شکل (1) شبکه آبراهه‌ها و مدل رقومی ارتفاع حوزه چهل چای و زیرحوزه‌های آن

در این پژوهش برای تهیه و تدوین سازمان کار مدیریت حوزه‌ی آبخیز چهل چای، در ابتدا با بررسی تحقیقات انجام شده، هم‌اندیشی‌ها، کارگاه‌ها، بازدیدهای میدانی، مصاحبه با متخصصان، خبرگان، سازمانها و ارگان‌های مرتبط و آگاهی از نظرات آنها، ویژگی‌ها، ابعاد و الزامات سازمان کار مدیریت حوزه‌های آبخیز استخراج شد. در ادامه با تدوین فلوچارت اولیه و ارائه آن به سازمان‌ها، ارگان‌ها، گروه‌ها و نمایندگان ذینفعان حوزه‌های آبخیز مورد بازبینی قرار گرفت و در نهایت با ترکیب نظرات آنها، فلوچارت نهایی تهیه و تدوین شد (شکل 2). قابل ذکر است که روند نمای سازمان کار در ابتدا برای کلیه حوزه‌ها و در سه سطح ملی، استانی، شهرستان و بخش - دهستان تهیه شد. پس از این مرحله سطح سازمان کار مدیریت حوزه چهل چای گرگان رود مشخص و روند نمای سازمان کار آن همراه با شرح وظایف تهیه و تدوین شد.

3- یافته‌ها

شکل 2، ساختار سازمان کار حوزه آبخیز چهل چای از حوزه رودخانه گرگانرود را بر اساس نتایج حاصل از بررسی اسناد فرادستی، تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌های خبرگان، سازمان‌ها و غیره نشان می‌دهد. همانطور که روی این شکل مشخص است، سازمان این حوزه از سطح شهرستان و با مدیریت فرمانداری مینودشت شروع و تا سطح بخش و مدیریت بخشدارهای کوهسارات و مینودشت ادامه دارد.

شکل ۲: روند نمای سازمان کار مدیریت حوضه آبخیز چهل چای

4- نتیجه گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر تدوین سازمان کار حوضه آبخیز چهل چای از حوضه رودخانه گرگانرود است. برای رسیدن به این هدف از اسناد فرادستی و نظرات خبرگان و متخصصان آبخیزداری استفاده شد. بر اساس نظرات خبرگان حاصل از تجزیه و تحلیل پرسشنامه ها و اسناد فرادستی، سازمان کار مدیریت حوضه های آبخیز در چهار سطح ملی، استان، شهرستان و بخش _ دهستان تدوین شد. با توجه به اینکه حوضه آبخیز چهل چای تنها در محدوده شهرستان مینودشت واقع در استان گلستان قرار می گیرد (شکل 1)، بر اساس روند نمای کلی تهیه شده برای مدیریت حوضه های آبخیز، سازمان کار حوضه چهل چای از سطح شهرستان مینودشت آغاز و تا سطح بخش ادامه پیدا می کند. از اینرو فرماندار شهرستان مینودشت بعنوان مدیرحوزه آبخیز چهل چای و رئیس یا نماینده سایر سازمان های مربوطه به عنوان اعضای سازمان کار مدیریت حوضه آبخیز چهل چای می باشند.

بر اساس مطالعات انجام شده، حوضه چهل چای شهرستان مینودشت دارای سه زیر حوضه است که از نظر تقسیمات سیاسی در بخش های مرکزی مینودشت و کوهسارات قرار گرفته است. حدود 17 هزار هکتار از وسعت حوضه چهل چای در بخش مرکزی مینودشت و 8 هزار هکتار در حوضه کوهسارات قرار دارد. از اینرو مدیریت این حوضه در پایین ترین سطح سازمان کاری (سطح دهستان و بخش) با بخشدارهای مرکزی مینودشت و کوهسارات می باشد. با توجه به اینکه زیرحوضه CH2 و قسمت زیادی از زیرحوضه CH3 در بخش مینودشت و مساحت قابل توجهی از زیرحوضه CH1 در بخش

کوهسارات قرار دارد، از اینرو بهتر است که مدیریت زیرحوزه‌های CH2 و CH3 با بخش‌داری مرکزی مینودشت و مدیریت زیرحوزه‌ی CH1 با بخش‌داری کوهسارات باشد. در سازمان کار مدیریت هر حوضه در این سطح، دهیارهای روستاهای ذینفع، شوراهای اسلامی، بخش، و شورای اسلامی روستاهای ذینفع، تسهیلگران روستایی بعنوان نمایندگان مردم از دیگر اعضای سازمان کار حوضه آبخیز چهل چای و زیرحوضه‌های آن می‌باشند.

منابع مورد استفاده

1. سعدالدین، ا، حاج‌عباسی، شهابی، م، و بای، م. 1396. ارزیابی و مدیریت جامع آبخیزها اصول و رویکردهای مدل‌سازی و تصمیم‌گیری، انتشارات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
2. طرح جامع مدیریت حوزه‌های آبخیز. 1387. گزارش نهایی طرح تحقیقاتی برنامه راهبردی مدیریت یکپارچه حوزه‌های آبخیز، پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری.
3. Ffolliott, P. F., Brooks, K. N. and Fogel, M. M. 2002. Managing watersheds for sustaining agriculture and natural resource benefits into the future. Quarterly Journal of International Agriculture, 41(1/2):23-40.

Development of an organisational structure for integrated watershed management (Case study: Chehelchai watershed)

Abstract

The increase in demand for resources from one hand and resource constraints, effects of emerging phenomena such as climate change, dust storms and etc. from the other hand has necessitated an integrated watershed management programs. Establishing a work organization with specific goals and objectives is a way to achieve an integrated watershed management. To this end, the present pilot study, in line with one of main aims of the National Mega-project on Integrated Watershed Management which intends to explore out an appropriate management organisation for integrated watershed management, has been carried out for the ChehelChai watershed, a subwatershed of the GorganRoud river basin. Based on the survey and analysis of questionnaires that elicited the viewpoints of experts, a Watershed Management Work Organization was proposed at four levels of national, provincial, township and rural district. The president will chair the organisation. According to the work organization of watershed management, the organization work of the Chehelchai watershed starts from the township level. Therefore, the governor of Minoodasht town as the head of the Chehelchai integrated watershed management organisation and the representative or chairman of related governmental departments and offices and private organizations are members of the proposed work organization at the this watershed. Since, this watershed is located within the jurisdiction of the Minoodasht and Kohsarat districts, at the rural district level, the Minoodasht district head will act as the manager of CH2 and CH3 sub watershed and the Kohsarat district head will act as the manager of the CH1 sub watershed.

Keywords: Management; Work organization; national level; Chehelchai.